

Marko Uršič

Ali je »krasni novi svet« že za nami?

Pričajuči članek nima namena, da bi bil v ožjem pomenu teoretska analiza odnosa med filozofijo na sodobno znanostjo. V njem bom skušal nakazati le nekatere probleme, dileme in perspektive, ki se odpirajo filozofsko mislečemu človeku — in hkrati laiku na področju pozitivnih znanosti — spričo sodobnega razvoja znanosti. Poudarek bo predvsem na antropoloških, etičnih in vrednostnih vprašanjih, ki nam jih zastavlja znanost.

Nasprotje med filozofijo in znanostjo (o tem nasprotju za zdaj govorimo zgolj pogojno, hipotetično, kar bo razvidno iz nadaljevanja) je v zgodovini zahodne civilizacije sorazmerno mlado, nastalo je in se zaostri v prejšnjem in predvsem v našem stoletju. V preteklosti je bila dvo- in večdimenzionalnost človeškega duha izražena na drugačni ravni, na primer kot nasprotje med logosom in mitosom (Platon) ali med »resnico razuma« in »resnico srca« (Pascal) ipd. Filozofija je v teh klasičnih nasprotjih človeškega duha vseskozi bolj ali manj ostajala »na strani znanosti«, osnovna filozofska intencija je bila v vseh dolgih stoletjih njene zgodovine težnja (in metodološka maksima), ki je zelo blizu znanosti — namreč *védenje*, spoznanje človeka in sveta. Resda je filozofija skušala védenje doseči z drugačnimi, bolj univerzalnimi in »bolj temeljnimi« sredstvi kot znanost, vendar ji je prav gotovo šlo za védenje, tako kot znanosti. Ta težnja doseže svoj vrh v Heglovem filozofskem sistemu, v njegovem pojmu filozofije kot univerzalne *Wissenschaft* (védenja, Znanosti).

V 19. stoletju pa se poti začno razhajati. Na eni strani skuša filozofija v nekaterih svojih smereh (najbolj izrazito v Comtovem pozitivizmu, pa tudi v marksizmu kot dediču heglovstva, delno tudi v t. im. novokantovstvu) ohranjati tesno zvezo z znanostjo in jo še poglobiti, razširiti na področje družboslovja, psihologije ipd., na drugi strani pa se v tem času rojevajo filozofske smeri, ki so izrazito nasprotne znanosti, smeri, ki iščejo svojo lastno, od znanosti različno resnico v drugih dimenzijah človeškega duha in eksistence. Schopenhauer utemelji svojo filozofijo na volji, kar ga vodi v neko varianto iracionalizma, Nietzsche se vrača k dionizični zanesenosti, metodološko se približa poeziji in vizionarstvu, Kierkegaard razvije Pascalovo idejo o »resnici srca« s tem, da resnično išče v individualni eksistenci, katere končni smoter je iskanje božjega, Bergson zasnuje »filozofijo življenja«, Dilthey novo duhovno »interpretacijo« zgodovine itd.

Epoha znanosti — slepa pot?

V našem stoletju se — vzporedno z nesluteni razvojem znanosti — nasprotje med filozofijo (med nekaterimi njenimi smermi) in znanostjo še bolj zaostri. Če pustimo ob strani izrazito znanstveno usmerjenega filo-

Dokler se človek ne dokoplje do polnega zavedanja in celovite samopoznavne, je vse njegovo dojetanje sebe in sveta bedno in sanjavo. V teh sanjah se človek skuša najti ter izmeriti svojo velikost in svoje trajanje, pa tudi svoje bivanje skuša opravičiti s pomeni in nameni, ki se izkažejo za slepilo.

zofa Bertranda Russella, lahko rečemo, da je zadnji veliki filozof, ki je skušal misliti dosledno znanstveno, Edmund Husserl (filozofija kot »stroga znanost«). Njegovi nasledniki (fenomenologi in eksistencialisti: Max Scheler, Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Merleau-Ponty, Gabriel Marcel idr.) sicer prevzamejo Husserlovo fenomenološko metodo, vsebinsko pa se izrazito navezujejo na zgoraj nakazane filozofske smeri 19. stoletja, ki so znanosti »nasprotne«, ki iščejo resnico v drugih dimenzijah človeške eksistence in duhovnosti. Med temi filozofi

ima prav posebno mesto Heidegger, ki sicer ne pravi, da je njegovo mišljenje biti znanosti nasprotno — filozofija naj bi bila po njegovem v nekem posebnem smislu »temelj«, košenice, iz katerih raste drevo znanosti in metafizike, ki je »druga stran istega« (namreč znanosti), vendar s stališča etičnih, antropoloških in aksioloških (vrednostnih) implikacij, ki jih Heideggerjevo mišljenje biti razpira, lahko rečemo — poenostavljajoč — da je »epoha znanosti«, s katero je nedvomno bistveno opredeljen naš čas, pravzaprav »slepa pot« (*Holzweg*) »pozaba biti«. Heidegger se pri iskanju »mesta biti« (in s tem tudi človeka kot tu-biti, *Da-sein*) bistveno bolj navezuje na poezijo (Hölderlin, Rilke, Trakl) kot pa na novoveško znanost. Odtod velik odmev Heideggerjeve filozofije med pesniki in literarnimi teoretiki, tudi pri nas (npr. Dušan Pirjevec in njegovi nasledniki).

Kar se marksizma tiče, v svoji klasični varianti brez dvoma hodi z roko v roki z znanostjo (vsaj skuša tako), v sodobnejših marksističnih smereh, pri čemer mislim predvsem na Frankfurtsko šolo (Horkheimer, Adorno, Marcuse, Fromm idr.) pa se s svojo novo antropologijo, ki je bila v precejšnji meri pod vplivom eksistencializma, od znanosti oddaljuje; s stališča drugače (neklasično) razumljene socialno-kritične znanosti (bolje rečeno: teorije) kritizira odtujitvene učinke eksaktne naravoslovne znanosti in njene konsekvence — tehnike.

Šestdeseta in zgodnja sedemdeseta leta našega stoletja so bila v krogih humanistične inteligence izrazito »antiznanstveno« usmerjena. Tudi v alternativnih gibanjih mladih, ki so v tem času zajela velik del mlade generacije, tudi mene, občutim vzporedno z upanjem po »novem svetu« in »novi družbi« izrazito kritičen odnos do znanosti in tehnike, ki se povezuje s kapitalom, totalitarizmom in človeško odtujitvijo. V marsikateri komuni tistega časa so prisotne celo neke vrste rousseaujevske tendence (»Nazaj k naravi!«), ki vzniknejo iz globalne in totalne ogroženosti človeka spričo tesne zveze med znanostjo, tehniko in totalitarizmom na družbeni ravni.

Kako je s to ogroženostjo sedaj, v poznih osemdesetih letih in — lahko rečemo — na pragu novega tisočletja, na pragu »nove dobe«? Je ta ogroženost kaj manjša? Ali pa se sploh kaže kot odvečna bojazen? Ne, tega ne moremo trditi, kljub temu pa se (človeški,

vrednostni) odnos do znanosti v našem času očitno spreminja. Morda lahko celo rečemo, da se nekatere bojazni *kljub vsemu* ne urešničujejo s takšno ostrino, kot smo pričakovali pred kakimi dvajsetimi leti. Seveda je tudi v tem »optimizmu« prisoten dvom: kaj pa, če se pričakovane negativne utopije urešničujejo na »bolj prefinjen način«, tako rekoč skozi zadnja vrata, da jih skorajda ne opazimo več, ko nam »lezejo pod kožo« in se tihotapijo v naše misli.

Reševanje ekološke krize z znanostjo

Tukaj je treba začrtati nekaj pomembnih razlik: na eni strani lahko rečemo, da je ekološka nevarnost, ki jo brez dvoma povzroča znanost v svoji spregi s tehniko in kapitalom, v našem času večja kot kadarkoli (ne bom šel v detajle, ki so znani). Po drugi strani pa se zdi, da se *kljub vsemu* ekološka kriza postopoma začena reševati, in to prav in še najbolj učinkovito (bolj kot zgolj s humanističnimi parolami) — z znanostjo samo! Seveda bi bil tukaj preuranjen vsak nekritičen optimizem, dejstvo pa je, da znanstveno in tehnološko najrazvitejše države na svojih ozemljih posvečajo ekologiji vse večjo skrb, kar se med drugim vzvratno kaže tudi z rastjo ekološke zavesti, zelenih strank ipd. Seveda se takoj postavi vprašanje: na račun koga se dogaja ta razbremenitev najrazvitejših držav — na račun nerazvityh? Ampak ne glede na vse pomisleke je *dejstvo*, da je npr. London v našem času neprimerno manj onesnažen in neprimerno bolj »človeku primeren« kot v 19. stoletju ali v prvi polovici našega stoletja.

Kaj se dogaja na socialni ravni, namreč na ravni družbenih sistemov, meddržavnih zvez, blokov itd.? Vsem so nam znane negativne utopije, kot je Huxleyeva ali Orwellova in podobne: v teh grozljivih vizijah prihodnosti imajo pomembno totalitarno funkcijo znanstveno-tehnološke možnosti, kot so: genetika, računalništvo, univerzalna kontrola (nad prebivalstvom), brisanje zgodovinskega spomina ipd. Vzemimo najprej v bežen pretres računalništvo, fenomen vsesplošne kompjuterizacije, ki je — vsaj na Zahodu — dosegel neslutene razsežnosti. Sprva je bilo pričakovati, da se bo z razvojem računalništva vse bolj krepila centralna oblast (ideje o centralnem vladnem računalniku idr.); to se resda v nekaterih segmentih dogaja, danes so npr. policijski računalniški